

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІЦЕІСТІВ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Педагогіка
ШКОЛИ

УДК 165.242.1:37
091.214.18-027.557

Стаття присвячена проблемі залучення учнівської молоді до наукової діяльності з метою активізації пізнавальної самостійності в умовах профільного навчання в Обласному гуманітарному ліцеї при Барському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського. З опорою на практичний досвід роботи ліцейського учнівського товариства „Перспектива” розкривається своєрідність організації навчальної дослідницької діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: пізнавальна самостійність, науково-дослідницька діяльність, особистісно орієнтоване навчання, профільне навчання, обдаровані діти, наукове учнівське товариство.

**Алла
КОВАЛЬСЬКА**

Викладач-методист української мови та літератури, спецкурсу „Основы наукової діяльності учнів” Барського гуманітарно-педагогічного коледжу

Упошуках ефективних форм освітньо-виховної діяльності, спрямованих на розвиток творчих, інтелектуальних, організаторських здібностей старшокласників, у ліцеї склалася певна система роботи за особистісно орієнтованим підходом, одним із аспектів якої є формування в ліцеїстів теоретичних знань про суть науково-дослідницької діяльності, ознайомлення їх з методологією наукового пізнання, вироблення практичних навичок наукової праці. Суть останньої визначається як інтеграційний компонент особистості, котра характеризується єдністю знань цілісної картини світу, вміннями, навичками наукового пізнання, ціннісного ставлення до його результатів і розвинутого інтелекту, що забезпе-

чує її самовизначення й саморозвиток [7].

У 2003 році в ліцеї було створено **наукове учнівське товариство „Перспектива”** Вінницького територіального відділення Малої академії наук України, ключовим завданням якого є формування особистості юного дослідника, створення в навчальному закладі наукового клімату й зацікавленості дослідницькою діяльністю.

Освітньо-професійному та науковому зростанню учнів сприяє робота *учнівського лекторію* (педагогічного та правознавчого), *практика-спостереження* в оздоровчому таборі „Фортуна” с. Митки (педагогічний профіль) та юридичних установах (правознавчий профіль),

**Лариса
СЛОБОДЯНЮК**

Викладач-методист української мови та літератури, спецкурсу „Основы наукової діяльності учнів” Барського гуманітарно-педагогічного коледжу

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ. У сучасному освітньому просторі України пріоритетного значення набуває формування інтелектуального і духовного потенціалу української нації. Сьогодення переконливо свідчить: майбутнє кожної країни залежить від розстановки в ній інтелектуальних сил, творчих можливостей молоді, її здатності засвоювати нові знання, далекоглядно мислити, вільно орієнтуватися в інформаційному потоці, приймати перспективні рішення.

Тож не випадково в Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті наголошується, що саме освіта є засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, дієвим чинником модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені [4].

З огляду на вищесказане, основним завданням педагога в умовах сучасного навчального закладу має стати підготовка людей високої освіченості, у майбутньому – кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння і застосування наукомістких та інформаційних технологій. Належне виконання цих завдань можливе насамперед за умови модернізації самої освіти, зокрема впровадження інтерактивних освітніх технологій, в основі яких лежать, крім загальноприйнятих принципів демократизації, диференціації, гуманізації, оптимізації навчально-виховного процесу, ще й такі, як розвиток пізнавальної самостійності учнів, що виявляється через пошук кожним учасником занять шляхів і засобів вирішення тієї чи іншої проблеми; взаємне інформаційне та духовне збагачення; особистісно орієнтоване навчання [6].

Це питання є актуальним в умовах профільної освіти, яка сьогодні перебуває в стадії становлення.

І хоча вже вироблені концептуальні засади переходу до профільного навчання в старшій школі, проте вони здебільшого опираються на надпредметний матеріал, а в шкільній практиці не завжди враховуються можливості варіативної складової навчального плану, які б сприяли швидшому вирішенню проблеми профілізації сучасної школи, зокрема в плані організації науково-дослідницької роботи з учнями, введення пропедевтичних курсів з метою формування стійкого інтересу до майбутньої професійної діяльності; не завжди здійснюється чітке моделювання навчально-виховного процесу з урахуванням природних здібностей учнів, їх нахилів та інтересів.

Проблема організації пізнавальної діяльності старшокласників, розвитку їх творчої активності в усі часи знаходилася в епіцентрі уваги як науковців, так і практиків.

Свого часу ще С. Русова, спираючись на досвід багатьох представників передової педагогічної думки (Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка, Й. Песталоцці, Г. Спенсера, П. Лесгафта та ін.), стверджувала, що майбутня українська школа повинна звернути велику увагу на формування розуму, на впорядкування розумових сил, на вироблення самого розуму й активної думки, а не на накидання в голову учня різноманітних знань [2].

навчальні краєзнавчо-етнографічні, виробничо-ознайомлювальні екскурсії, зайнятість ліцеїстів у предметних гуртках, клубах, творчих студіях за інтересами, а також урахування результатів науково-дослідницької роботи при визначенні загального рейтингу кожного учня.

Забезпеченню атмосфери наукового пошуку в Обласному гуманітарному ліцеї сприяло введення до навчального плану спецкурсу „*Основи наукових досліджень*”, розрахованого на 32 (38) години. Основними завданнями його вивчення є:

- формувати в учнів елементарні теоретичні знання про суть науково-дослідницької діяльності, ознайомлювати з методологією наукового пізнання;
- учити виділяти актуальну наукову проблему з потоку доступної інформації, визначати понятійний апарат наукового дослідження (актуальність, тема, об'єкт, предмет, завдання, джерельна база, методи, гіпотеза);
- формувати навички пошуку й використання потрібної інформації, роботи з науковою літературою, довідниками; складати бібліографічний опис;
- виробляти вміння аналізувати зібрані матеріали, формулювати узагальнюючі висновки;
- учити учнів правильно оформляти власну науково-дослідницьку роботу відповідно до загальноприйнятих вимог;
- закріпити навички самостійної теоретичної та

експериментальної роботи, вміння створювати авторські проспекти, мультимедійні проекти до науково-дослідницьких робіт, оформляти додатки до них.

Вивчення курсу завершується короткотривалою практикою, після якої проводяться науково-практичні конференції: „Формування творчої особистості шляхом гуманізації навчання” (2003 р.), „Крок за кроком до життєвої компетенції та успіху” (2004 р.), „Крок за кроком до якісної освіти” (2006-2012 рр.) (І етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України). Захист науково-дослідницьких робіт учнів здійснюється на пленарному та секційних засіданнях. Робота останніх зумовлюється функціонуванням 5-ти відділень товариства „Перспектива”, визначених з урахуванням профілів навчання в ліцеї (педагогічний і правознавчий) та інтересів учнів: історико-географічне, фізико-математичне, хіміко-біологічне, філології та мистецтвознавства, обчислювальної техніки і програмування.

Важливим аспектом діяльності наукового товариства „Перспектива” є залучення учнів ліцею до участі в міжнародних та всеукраїнських конференціях, форумах, конкурсах, що сприяє успішному входженню їх у науковий соціум.

Так, у 2008 році учениця правознавчого профілю навчання, обравши для наукового дослідження

Вітчизняні науковці, методисти (В. Сухомлинський, Ю. Бабанський, А. Ковальов, Г. Шукіна та ін.), педагоги-практики одностайні в тому, що пізнавальний інтерес формується в організованій навчальній діяльності, спрямованій на оволодіння новими знаннями й практичними навичками. Саме тому так важливо цілеспрямовано підтримувати, розвивати пізнавальний інтерес в учнів, ставити їх у ситуацію проблемного здобуття знань, практикувати нетрадиційне (передовсім не репродуктивне) навчання [3].

На думку Г. Ващенко, школа, з одного боку, мусить дати учням певну суму наукових знань, виробити в них науковий світогляд, а з другого – виховати формальні здібності інтелекту, без яких людина не зможе рухатися вперед, оскільки їй завжди потрібні логічне мислення і творча фантазія [1].

З точки зору вітчизняних науковців (Г. Сиротенко, В. Федоренка, О. Заболотного, О. Пехоти, О. Сушенцева та ін.), підвищенню пізнавальної самостійності учнів сприятимуть сучасні перспективні освітні технології, зорієнтовані, передусім, на особистість, зокрема технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності суб'єктів навчального процесу.

Так, С. Мірошник вважає, що добре організована пошукова, дослідницька робота як вид діяльності стимулює в дітей пізнавальний інтерес до конкретного предмета, розвиває здатність самостійно, усвідомлено сприймати дійсність, виробляє критично-оцінювальне ставлення до неї, формує міцні, глибокі знання, науковий світогляд і, що не менш важливо, забезпечує високий рівень навченості учнів [3].

Однак питання реалізації методів і шляхів навчальної діяльності, які забезпечують активне пізнання старшокласниками нового, розвиток їх аналітико-синтезуючої і наукової здатності, пізнавально-дослідницької самостійності не є остаточно вирішеним, а тому, на наш погляд, потребує більше уваги до себе та ґрунтовніших наукових і практичних розробок.

Постановка проблеми. В умовах сучасної профільної школи особливої уваги з боку педагогів вимагають обдаровані діти, які вже зі шкільної лави виявляють зацікавленість науковими студіями, демонструють яскраві творчі здібності і сформований рівень пізнавальної самостійності та мають значний природний потенціал. Тож зорієнтувати талановиту молодь у щонайширшому спектрі наукової проблематики і навчити доцільно реалізовувати й правильно оформлювати свої інтелектуальні і творчі набутки – одне з найважливіших завдань, що постають перед педагогом, який працює з обдарованою молоддю.

Мета статті. У даній статті ставимо за мету розкрити напрями здійснення науково-дослідницької роботи з обдарованими дітьми як засобу активізації їх пізнавальної самостійності в умовах профільної школи.

Матеріали дослідження отримано з практичного досвіду роботи авторів статті в Обласному гуманітарному ліцеї при Барському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського.

В основу роботи товариства „ПЕРСПЕКТИВА” покладено Державну програму „Освіта України XXI століття”, Закон України „Про освіту”, Закон України „Про загальну середню освіту”, Концепцію Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки, наказ Міністерства освіти і науки України „Про комплексну програму щодо залучення обдарованої молоді до наукових досліджень та розвитку МАН України”.

На цій підставі в Обласному гуманітарному ліцеї було розроблено Положення про наукове учнівське товариство „Перспектива” [5], де визначено мету і завдання Товариства, форми роботи, структуру, права та обов’язки його членів; створено концептуальну модель освітньої і науково-практичної діяльності.

Роботу наукового товариства „Перспектива” регулюють науково-методична рада Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського та координаційна рада Товариства, якою щорічно складається план його діяльності, затверджується тематика науково-дослідницьких робіт, призначаються керівники, координується робота прес-центру ліцею.

Базою для створення науково-інформаційної основи дослідницької роботи та проведення експериментальних досліджень учням слугують наукові бібліотеки державного та обласного підпорядкування, архіви, статистичні бюро, державні установи, підприємства, бізнес-структури, зокрема: Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського; Вінницька наукова універсальна бібліотека ім. К.А. Тімірязєва; Державний архів Вінницької області; Головне управління статистики у Вінницькій області; Архівний відділ Барської районної державної адміністрації; Відділ економіки Барської районної державної адміністрації тощо.

Головними умовами ефективно організації роботи наукового учнівського товариства „Перспектива” є:

- відхід від форм і методів навчання, які гальмують розвиток дитини й не залишають місця вільному вибору видів і методів її самостійної інтелектуально-творчої діяльності;
- активна педагогічна підтримка ініціативи, самостійності, оригінальності мислення, заохочення будь-яких навчальних і творчих успіхів;
- обов’язкова організація дослідницької діяльності, для якої в навчальному плані та плані позанавчальної роботи відводиться спеціальне просторове і часове поле;
- активне запровадження гуманістичних моделей і технологій спілкування, навчання, виховання.

Діяльність наукового ліцейського товариства „Перспектива” засновується на принципах:

- **науковості:** єдність знань цілісної картини світу, формування вмінь, навичок наукового пізнання дійсності, ціннісного ставлення до результатів власної праці й розвинутого інтелекту, що забезпечує самовизначення, саморозвиток та самореалізацію особистості ліцеїста;
- **фуркації:** розподіл учнів за інтересами, здібностями, нахилами з урахуванням профілю навчання;
- **альтернативності:** вибір галузі науково-освітніх знань, теми, об’єкта дослідження, розробка плану науково-пошукової роботи, визначення експериментальної бази тощо здійснюється з урахуванням побажань та інтересів членів НУТ „Перспектива”;
- **наступності:** науково-дослідницька робота, розпочата учнем у товаристві „Перспектива”, стимулює його до наукового зростання і знаходить своє продовження у ВНЗ II-IV рівнів акредитації;
- **демократичності:** робота учня та наукового керівника над темою дослідження засновується на засадах творчої співпраці та партнерства;
- **гуманізації:** науково-дослідницька діяльність сприяє формуванню гуманістичного ставлення до навколишнього середовища, проектування власного життя на засадах загальнолюдських цінностей.

тему „Україна і НАТО: за і проти”, стала учасником Всеукраїнського молодіжного форуму з питань входу України в НАТО (м. Київ).

У 2009 році учениця правознавчого класу ліцею взяла участь у III Всеукраїнському молодіжному конкурсі „Новітній інтелект України” і стала його переможцем, представивши роботу за темою: „Якби я стала Президентом України”, у якій розкрила своє бачення нової редакції Конституції України.

Налагодженню зв’язків товариства „Перспектива” з громадськістю сприяють виступи учнів із власними науковими напрацюваннями в засобах масової інформації (періодика, місцеве телебачення).

Висновки. Як показує практичний досвід, науково-дослідницька робота учнів в умовах профільної школи формує в них системно-інформаційний підхід до вивчення навколишнього світу, посилює ступінь їх пізнавальної самостійності, поглиблює рівень знань з окремих навчальних предметів, сприяє розвитку таких розумових здібностей, як уміння обґрунтовувати й міркувати, передбачати наслідки, інтегрувати і синтезувати інформацію, аргументувати припущення, робити узагальнюючі висновки.

Маємо підстави стверджувати, що організація наукового пошуку учнів ліцею, їх активна участь у роботі наукового товариства „Перспектива” як структурного підрозділу Вінницького

територіального відділення МАН України – це реальний крок назустріч талановитій молоді, яка найближчим часом сформує покоління нової, національно свідомої інтелектуальної еліти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів / Г.Ващенко. – К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. – 273 с.

2. Зайченко Л.В. Деякі проблеми розвитку української національної школи в педагогічній спадщині С.Д. Русової / Л.В. Зайченко // Вісник Академії педагогічних наук України. – 1993. – №1. – С.25.

3. Мірошник С. Пошуково-дослідницькі завдання випереджувального характеру як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів / С. Мірошник // Дивослово. – 2002. – №2. – С.58.

4. Національна доктрина розвитку освіти // Історія української школи і педагогіки. – К.: Знання, 2005. – С.644.

5. Положення про ліцейське учнівське наукове товариство „Перспектива”. – Бар, 2003.

6. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г.О. Сиротенко. – Х.: Видавн. гр. „Основа”, 2003. – 205 с.

7. Федоренко В., Заболотний О. Методичні рекомендації щодо організації та проведення роботи з обдарованими школярами в процесі вивчення української (рідної) мови в загальноосвітніх навчальних закладах / В. Федоренко, О. Заболотний // Додаток до листа департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України №2/2-14-420 від 28.02.2007 р.

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ ТОВАРИСТВА „ПЕРСПЕКТИВА”

Результати діяльності упродовж 8 років його існування:
2004-2005 н.р. – переможцями стали 5 учнів (II етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт);

2005-2006 н.р. – перемогу здобули 7 учнів на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, 4 учні стали учасниками III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;

2006-2007 н.р. – перемогу виборили 11 учнів: 9 учнів – на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, 2 учні – на III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;

2007-2008 н.р. – переможцем став 21 учень: 19 – на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, 2 учні – на III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;

2008-2009 н.р. – призиви місяця здобули: 20 учнів – на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт; 1 учень – на III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;

2009-2010 н.р. – переможцями стали: 9 учнів – на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт; 1 учень – на III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;

2010-2011 н.р. – перемогу здобули: 15 учнів – на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт; 2 учні – на III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;

2011-2012 н.р. – 13 переможців: 12 учнів – на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт; 1 учень – на III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт.

Алла Ковальська, Лариса Слободянюк

Исследовательская деятельность лицеевтов как средство активизации познавательной самостоятельности в условиях профильного обучения

Статья посвящена проблеме приобщения учащихся к научной деятельности с целью активизации познавательной самостоятельности в условиях профильного обучения в Областном гуманитарном лицее при Барском гуманитарно-педагогическом колледже имени Михаила Гмрушевского. С опорой на практический опыт работы лицейского ученического товарищества „Перспектива” раскрывается своеобразие организации научной исследовательской деятельности в общеобразовательном учебном заведении.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, научно-исследовательская деятельность, личностно ориентированное обучение, профилирующее обучение, одаренные дети, научное товарищество учащихся.

Alla Kovalska, Larysa Slobodyanyuk

Research Activity of Lyceum Students as a Mean of Activating Cognitive Independence in the Conditions of Subject-Oriented Instruction

The problem of drawing students' youth to the scientific activity for stimulating the perceptual independence in the conditions of subject-oriented instruction is described. The research is based on the Regional Humanitarian Lyceum affiliated to the Bar Humanitarian Pedagogical College. Specifics of organizing scientific research activity in general secondary education based on practical experience of Lyceum students' society «Perspective» is revealed.

Key Words: perception independence, scientific research activity, individualized education, subject-oriented instruction, talented children, students' scientific society.